

SOC 560 Sociologický výzkum

**„...OKAMŽITE BY MA ONÁLEPKOVALI AKO FAŠISTU, NACISTU, EXTRÉMISTU...“
vplyv pozicionality výskumníka v etnografickom výskume krajnej pravice**

Bc. Juraj Havlík, 427281, sociologie
dátum odovzdania: 13.6.2017

Brno 2016/2017

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií / Katedra sociologie

Úvod, východiská, otázky

Uchopenie nasledujúceho textu sa rodilo dlho a prechádzalo niekoľkými fázami. Dôvodom je nielen komplexnosť výskumnej témy – *nárast vplyvu a podpory krajnej pravice na Slovensku* – ale aj rôznorodosť mojich motivácií, ktoré boli a sú plné ideálov (ako študent sociológie), ktoré sú aj čisto pragmatické (ako nádejný absolvent tohto etnografického kurzu), ale aj značne angažované (ako občiansky aktivista). Chcel som si vyskúšať rôzne etnografické metódy, a tým pádom si *zažiť* terénny výskum, čo by som zároveň mohol zužitkovať ako možnú pilotáž pre ujasnenie si témy magisterskej práce. Na druhej strane som chcel prekonať jednu z kľúčových výčitiek mojej bakalárskej práce, ktorou bolo: *z práce veľmi cítiť Váš občiansky postoj*. Naďalej ma vnútorne neskutočne hnevá a zároveň robí zúfalým nárast vplyvu a podpory krajnej pravice na Slovensku, napriek tomu ma naďalej ženie potreba uchopenia a pochopenia tohto fenoménu, ale i túžba o jeho zvrátení. A tu akoby sa rodil jeden z kľúčových konfliktov – *možno pochopiť odlišné hodnoty, názory, chovania, bez vzdania sa tých vlastných?* Práve táto rôznorodosť motivácií a mnohé protirečenie ma stále navracali na samý začiatok, a nakoniec i viedli k tomu, že záverečná práca je o tom, ako veľmi je dôležité *urobiť si poriadok* vo svojej výskumníckej pozícii a jej možných dopadoch vo všetkých fázach výskumného procesu.

Čo sa týka samotnej témy nárastu vplyvu a podpory krajnej pravice, v kontexte stredo-východnej Európy pribúda čoraz viac výskumov aj na Slovensku. Tie sa po tom, ako sa stal kontroverzný reprezentant krajnej pravice Marián Kotleba v roku 2013 županom Banskobystrického kraja a ako v roku 2016 vstúpil so svojou stranou Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS) do parlamentu, najčastejšie venujú analýze volebnej podpory tejto strany [Mikuš, Gurnák, Máriássyová 2016, Gregor 2015], ale aj všeobecne pravicovému extrémizmu a ultranaconalizmu na Slovensku [Mesežnikov, Gyárfášová, 2016]. Dalo by sa nájsť aj mnoho, často skôr publicistických zdrojov, ktoré reflektujú tému iným, no zase kvalitatívne hodnotným spôsobom, ako napr. vydaná korešpondencia medzi sociológom Fedorom Gálom a národným socialistom Matejom [Gál 2016]. Práve táto publikácia bola pre mňa inšpiráciou v prístupe, ktorý sa snaží dostať čo najbližšie k ľuďom z krajnej pravice, v priamej konfrontácii a so snahou ísť do hĺbky pochopenia. Aj preto som sa v prvej fáze výskumu rozhodol cestovať vo vlakoch v tričku strany Kotleba – ĽSNS, vo vlakoch, kde v tzv. *rizikových linkách* už vyše roka cestovali v tých istých tričkách kontroverzné vlakové hliadky ĽSNS. A hoci som túto (auto)etnografickú metódu pozorovania neskôr rozšíril o ďalšie rozhovory, rýchlo som si uvedomil, že začínam opakovať chybu, podobne ako pri bakalárskej práci, kedy sa snažím vlastne len potvrdiť vlastný názor v téme nárastu vplyvu a podpory krajnej pravice. Práve preto v tejto práci nechcem ani tak analyzovať samotné získané dáta, ako vplyv mojej výskumníckej pozície na zber a interpretáciu týchto dát.

Hodnotovo neutrálnu vedu – *Wertfreiheit* – presadzoval už aj klasický autor Max Weber, ktorý rozlišoval medzi tzv. *Wertbeziehung* a *Werturteil*, takže medzi *vzťahovaním k hodnotám a praktickým hodnotením* [Bruun 1972]. Tvrdil, že hodnoty výskumníka, ktoré sú odvodené od kultúry spoločnosti, v ktorej pôsobí, môžu výskumníkovi pomôcť v orientácii sa v sociálnej realite a v prikladaní dôležitosti určitým aspektom, ktorým sa chce venovať. Weber však striktné zdôrazňoval oddelenie akademickej od politickej sféry. Podľa neho hoci veda dokáže určiť vhodnosť prostriedkov potrebných k naplneniu určitého cieľa, alebo ich možné dopady, v stanovení samotných cieľov však výskumník nie je o nič viac kompetentný ako ktokoľvek iný [Bruun 1972]. Je ale hodnotová neutralita vedy, predovšetkým tej sociálnej, vôbec možná?

Nielen hodnotovú pozíciu výskumníka v súčasnej sociológii a sociálnych vedách možno vnímať v kontexte širších konceptov pozicionality a reflexivity. Ako píše Sultana, je potrebné: „*dávať pozor na pozicionalitu, reflexivitu, tvorbu poznania a mocenské vzťahy, ktoré sú vrodené vo výskumnom procese, aby mohol byť realizovaný etický výskum*“ [2007: 380]. Pozicionalita predstavuje jednak výskumníkov svetonázor, ale aj pozíciu, ktorú sa výskumník rozhodol osvojiť vzhľadom za určitým výskumným zámerom [Savin-Baden, Howell Mayor 2013]. Svetonázor, a teda *odkiaľ výskumník pochádza*, súvisí s ontologickými a epistemologickými predpokladmi, ale aj s vnímaním ľudskej povahy a poslania [Sikes 2004]. Na toto všetko vplyvajú hodnoty a názory ako politické presvedčenie, náboženská viera, gender, sexualita, historická a geografická poloha, rasa, sociálna trieda, status atď. Niektoré z týchto aspektov pozicionality sú kultúrne pripísané či nemenné, iné môžu byť skôr subjektívne a kontextuálne [Chiseri-Strater, 1996]. Reflexivita zase hovorí o tom, že výskumníci by sa mali priznať a odhaliť *seba* (self) vo výskume, aby sa snažili pochopiť svoju vlastnú rolu či vplyv na výskum. „*Seba-reflexia a reflexívny prístup sú obidva potrebnou prerekvizitou a pretrvávajúcim procesom pre výskumníka, aby bol schopný jasne identifikovať, konštruovať, kritizovať a artikulovať svoju pozicionalitu*“ [Holmes 2014: 3].

Aj vzhľadom na vyššie uvedené tvrdenia súhlasím s názorom, že vo výskume sociálnej reality: „*výskumné metódy nemôžu byť hodnotovo neukotvené (value-free) v ich aplikácii, lebo hodnoty výskumníka budú mať vždy vplyv na výskumný proces*“ [Holmes 2014: 8]. A navyše sa pozicionalita mení v čase a je značne závislá na situácií i kontexte. Ako napísal Chiseri-Strater: „*v etnografii ... je kľúčovým cieľom výskumného procesu seba-reflexivita – čo sa naučíme o sebe ako výsledok skúmania „toho druhého“*“ [1996: 119].

Použité etnografické metódy

Táto práca vychádza zo 7 rozhovorov: s čiastočným sympatizantom ĽSNS (1), s vlakvedúcimi (2), so železničnou políciou (2), s vlakovými sprievodčičkami (4); a zo 6 pozorovaní v tričku ĽSNS

vo vlakoch, ktoré sa uskutočnili v mesiacoch máj a jún 2017. Vzhľadom na postupný posun zámeru výskumu bolo pozorovanie neskôr dopĺňané o rozhovory. Napriek tomuto posunu však budú pri analýze využité všetky získané dáta, lebo vplyv mojej pozicionality sa prejavil pri každej jednej metóde. A práve aj to, či som do terénu vstupoval ako skrytý pozorovateľ, navyše v roli sympatizanta ĽSNS, alebo ako výskumník v rozhovore, vytváralo odlišný priestor na prejavenie tejto pozicionality a jej možné ovplyvnenie získaných dát.

Rozhovor s čiastočným sympatizantom ĽSNS sa uskutočnil ako prvý, so súhlasom bol anonymne nahratý a celý prepísaný. Trval vyše hodiny, so všetkých ďalších rozhovorov bol nielen najdlhší, ale aj najširšie tematizovaný, nakoľko bol rozvíjaný okolo otázok ohľadne respondentovho svetonázoru, v súvislosti s jeho vnímaním politickej a spoločenskej situácie na Slovensku, a zameraním na extrémizmus a radikalizáciu. Cieľom bolo hovoriť priamo s niekym, kto má názorovo a hodnotovo blízko ku krajnej pravici na Slovensku, a získať tak podnety pre zúženie a zameranie výskumu v tejto oblasti. Respondenta osobne poznám, hoci sa už niekoľko rokov prakticky vôbec nestýkame. Ako 24 ročný po ukončení bakalárskeho štúdia nastúpil priamo do praxe, kým externe dorába štúdium špecializovanej techniky, strojárstva, s aplikáciou do jeho oboru.

Neskôr som sa rozhodol zamerať na kontroverzné vlakové hliadky ĽSNS, ktoré strana zaviedla už v apríli 2016. Vznik týchto hliadok údajne reagoval na prípad útoku na študentku cestujúcej vo vlaku, nakoľko páchatel bol nechaný na slobode počas vyšetrovania [Kotleba 2016]. Trojčlenné hliadky v zelených tričkách s logom strany začali byť prítomné najprv na údajných *rizikových linkách* medzi Banskou Bystricou a Bratislavou, predovšetkým v oblasti Kozároviec a Levíc (medzi ktorými cestujú často Rómovia), a neskôr sa presunuli aj na východ Slovenska (kde zvyknú cestovať Rómovia z osád) [Kováčová 2016]. Tvrdili, že dbajú na bezpečnosť vo vlakoch, a budú takto pomáhať polícii, „*kým si polícia nezačne opäť plniť svoju prácu tak ako má*“ [Naseslovensko.net 2016]. Napriek tomu, že polícia posilnila počet vlastných hliadok na týchto linkách, mnoho osobností sa stavalo proti, Železničná spoločnosť Slovensko sa zmenou prepravného poriadku snažila obmedziť práva hliadok ĽSNS, a novelizáciou zákona od 1.1.2017 aj ministerka spravodlivosti zdôraznila monopol štátu na dohľad nad verejným poriadkom, hliadky dodnes fungujú [SITA, 2016]. Dal som si teda potlačiť zelené tričko s logom ĽSNS, a absolvoval som 6 jász v kupé vlaku medzi Banskou Bystricou a Bratislavou. Išlo o skryté pozorovanie, nakoľko som nepriznal svoju rolu výskumníka. To, že mám dlhé vlasy a celkový *habitus* nie úplne zodpovedajúci *typickému* členovi ĽSNS, som nepovažoval za až tak problematické, že by táto metóda nemohla priniesť zaujímavé výsledky. Nie každý člen alebo sympatizant ĽSNS má holú hlavu a svalnaté telo. Koniec koncov, v prípade slovnej interakcie som bol pripravený predstierať rolu sympatizanta ĽSNS, aj keď som predpokladal, že v kontexte vlakov si ma mnohí môžu

zameniť s členom hliadky, hoci tie chodili v trojiciach. Všetkých 6 jász som absolvoval v rôzne plných kupé s cestujúcimi rôzneho pohlavia, veku, i zdanlivej spoločenskej triedy i statusu. Svoju predstieranú identitu cez tričko LSNS som vždy prezentoval iba samotnému kupé, po vyzlečení bundy, keď som do neho vstúpil. Okrem trička som mal obyčajné staršie hnedé *menžestráky* a športovú obuv, a po väčšine cesty som hľadel von oknom, pričom paralelne vnímal cestujúcich, s občasným priamym očným kontaktom. Terénne poznámky som si zaznačoval hneď po opustení kupé.

Pre hlbšie pochopenie prípadu vlakových hliadok LSNS som sa nakoniec rozhodol uskutočniť aj rozhovory s vlakvedúcimi, vlakovými sprievodčičkami a železničnou políciou. A to jednak z dôvodu, že som predpokladal, že môžu mať viac reálnych skúseností so stretnutím sa s vlakovými hliadkami LSNS ako obyčajní cestujúci, ale aj z dôvodu, že ich vnímam ako tých, ktorým tieto hliadky vo vlakoch čiastočne berú rolu, autoritu i moc. Vo väčšine prípadov sa mi podarilo presvedčiť vlakový personál na anonymný a súkromný rozhovor v prázdnom kupé vlaku, ktorý trval od 5 do 30 minút. Nahrávanie však všetci odmietli, pričom ma aj mnohí podozrievali z možného mediálneho výstupu, napriek tomu, že som ich uisťoval o svojej študentsko-výskumnej roli.

Analýza získaných dát (alebo získavania dát)

Nasledujúca analýza získaných dát sa vzhľadom na zameranie práce nebude venovať dátam samotným, ale konkrétnym častiam a momentom, ktoré považujem za relevantné pre úvahy o možnom dopade mojej pozicionality na spôsob ich zbierania, a tým pádom aj konštruovania, ale aj na ich možnú interpretáciu. Inými slovami, snaha je o analytickú sebareflexiu vplyvu mojej výskumníckej role, o proces reflexivity, identifikáciu i kritizovanie mojej pozicionality.

Začnem s rozhovorom s *čiasočným sympatizantom LSNS*. Už toto samotné označenie by však mohlo byť považované za problematické. Rozhodol som sa ho používať, lebo z rozhovoru vyplynuli mnohé miesta stotožnenia respondenta s touto stranou, ale čo, ak sa sám respondent s týmto označením nestotožňuje? Kľúčové je však to, že do rozhovoru som navyše vstupoval s veľmi silným predpokladom, že ide dokonca o voliča Mariana Kotlebu. A aj keď sa mi tento predpoklad nepotvrdil, tieto predpokladané sympatie respondenta, s ktorými sa výrazne nestotožňujem, mali vplyv na samotný výber otázok i spôsob ich kladenia. Nehovoriac o súvisiacich očakávaniach, ktoré podporili moju citlivosť na názory podporujúce tieto očakávania, pričom ostatné názory ako by som mal tendenciu považovať za menej významné.

Čo sa týka samotného vedenia rozhovoru, od predstavenia mojej oblasti záujmu ako *legitimizovanie násilia a neznášanlivosti* som sa posúval od všeobecnejších otázok ohľadne *identity*

Slováka cez vnímanie domácej politickej scény až po konkrétnejšie priamo k strane Ľudová strana Naše Slovensko či k termínom ako fašizmus, nacizmus, extrémizmus či radikalizácia. Aj keď som niekde vnútri cítil potrebu opýtať sa: volil si Kotlebu, ako to je možné, ja to nechápem, čo si myslíš, že sa tým zmení, nepamätáš ako ešte pred pár rokmi pochodoval v gardistickej uniforme, bil sa s políciou, dvíhal pravačku, a vlastne stále sa zdraví na stráž a pekný biely deň? Takže na jednej strane som postupoval od všeobecného ku konkrétnemu, so snahou o výskumný odstup a nezaujatosť, obom nám bolo jasné kam smerujem a kde vlastne hodnotovo i názorovo stojím. Navyše som hneď na začiatku otvorene zarámoval svoje, a tým čiastočne aj naše, vnímanie témy ako legitimizácia násilia a neznášanlivosti, a tým pádom aj napriek všeobecným úvodom, kde som mal možnosť chopiť sa vnímania respondenta, som len čakal, kedy sa dostaneme ku Kotlebovi. Aby som pokračoval vo zvláštnej ambivalentnej roli, v ktorej chcem zároveň pochopiť respondenta, ale aj oponovať mu svojimi argumentami a svojim vnímaním sveta. A toto svoje vnímanie som napr. čiastočne skrýval po neurčitú osobu mnohí ľudia, ako napr. v otázke:

Kotleba tu je akože na VUC-ke, hej, 2013, od 2016 sú v parlamente a mnohí, teda ľudia to označujú ako, jednak dávajú že rovná sa fašizmus, nacizmus a rôzne ďalšie, extrémizmus, radikalizácia... rôzne ďalšie im dávajú prídavné mená. A Ty si teda myslíš, nakoľko sú tieto prídavné mená relevantné?

Ďalším mojím predpokladom bolo, že kým bude respondent zdôrazňovať stereotypné a nevhodné používanie slov ako *fašizmus, nacizmus, extrémizmus* či *radikalizácia*, paralelne bude sám používať stereotypne iný typ slov, ktorými do určitej miery označuje *opačný názorový a hodnotový tábor*, na čo som sa ho explicitne aj snažil naviesť:

Tak som to tiež vnímal, že vnímaš: náckovia, fašisti, ako nejaké nálepkovanie, ktoré sa proste málokrát trať do toho, čo reálne tá definícia toho slova znamená, v nejakom historickom kontexte. Potom sú tu nejaké nové termíny, že slniečkari, bratislavská kaviareň, a tak.

Čiže takto spätne môžem uvažovať do akej miery sa jednalo o testovanie vlastných hypotéz alebo o značnú sugesciu? Súvisí s tým ale aj úvaha či pri takejto snahe klásť neutrálne otázky, nie lenže to môže miestami pôsobiť neautenticky, ale či sa nevytráca aj samotná sila, a teda jednoznačnosť otázky a jej pôvodná opodstatnenosť. Hoci som sa napr. vyššie uvedenú vnútorne pociťovanú otázku neodvážil opýtať, možno práve priamo opýtaná otázka by dostala aj priamu odpoveď. Na druhej strane by som však riskoval aj uzatvorenie respondenta, lebo hoci je otázka priama, nesie

oveľa jasnejší názorový a hodnotový odkaz. A ako respondent aj sám uviedol:

...ktorí podporujú aj túto migračnú politiku a prijímanie utečencov, a vravia, že je to naša morálna povinnosť. Keby som sa s nimi rozprával, tak oni, mnohí, verím, a resp. aj viem, že by sa so mnou nechceli rozprávať mierumilovne, pokojne, ale okamžite by ma onálepkovali ako fašistu, nacistu, extrémistu, xenofóba, atď. (respondent)

Keď sa posuniem na interpretáciu rozhovoru, mnohokrát som vnímal nekonzistentnosť respondentových odpovedí, ako napr. v súvislosti s témami menšín, migrácie a multikulturalizmu. Uvediem preto pod seba pár úryvkov:

...skutočná krása Európy, ako kontinentu, spočíva v tej rôznorodosti. Každá národnosť a každý národ dokáže toho druhého obohatiť v mnohých smeroch, a to je jej čaro, to je jej krása... (respondent)

To, že sa tvárime, že všetko je lepšie ako to naše, a že sa potrebujeme nutne kultúrne obohatiť o rôzne arabské príspevky do našej kultúry, áno? ... Ľudia, ktorí zo svojej podstaty nemajú úctu už len voči ženám, už len to je základ. Pre nich je žena odpad. Že takíto ľudia nás majú nejako kultúrne obohatiť... (respondent)

Keď odpočítaš menšiny, ktoré sú samozrejme obohatením, častokrát... (respondent)

Na prvý pohľad, aj bez širšieho kontextu, možno tieto úryvky považovať za nekonzistentné v otázke obohatenia odlišnou kultúrou, národnosťou alebo etnikom. Na druhej strane sa ponúka aj alternatívna interpretácia: *respondent odmieta európsku identitu, ale priznáva možnosť vzájomného obohatenia európskych národov, zároveň odmieta kultúrne obohatenie zo strany arabských národov, a taktiež aj v prípade (európskych) menšín nemusí ísť o obohatenie vždy, nakoľko iba častokrát.* Takže na jednej strane by som sa mohol *predbežne tešiť, že som nachytil* respondenta na nekonzistentnosti jeho názorov a hodnôt, s ktorými sa osobne nestotožňujem, na druhej strane možno hľadať aj alternatívne interpretácie alebo ďalšie dimenzie pre komplexnosť témy. Koniec koncov mohol by som sa sám seba spytovať, do akej miery sú konzistentné moje vlastné názory a hodnoty.

Taktiež som uvažoval aj o akejsi asymetrii rozhovoru, kde ja, výskumník, sa pýtam a on, respondent, odpovedá. To mi na jednej strane relatívne rýchlo umožnilo dostať sa k témam, ktoré ma zaujímajú. No ako som už spomínal, tým pádom mohlo jednoduchšie dôjsť k fenoménu čo

chcem počuť, to budem počuť. Rozhovor konfrontačný, ktorý sa vyvíja pri strete rôznych hodnôt a názorov, a tým pádom je do určitej miery možno prirodzenejší, by mohol mať inú dynamiku. A predovšetkým by mohlo dôjsť k odlišnému konštruovaniu jednotlivých výpovedí. Výpovede vyzerajú inak, keď ich respondent tvorí bez potreby reagovať na protiargumenty ako v situácii, kde vlastné argumenty musí obhájiť a konfrontovať. No aj keď by takéto konfrontačné vedenie rozhovoru mohlo byť v určitých aspektoch prirodzenejšie, o to náročnejšie by bolo paralelne sa konfrontovať v rozhovore ako človek s vlastnými názormi a hodnotami, a zároveň z odstupu vnímať aspekty rozhovoru ako výskumník.

Posuniem sa teraz na pozorovania v tričku LSNS, ktoré sa uskutočnili vo vlakových kupé. Kľúčovým rozdielom tu bola skrytá rola výskumníka, ktorá voči pozorovaným spolucestujúcim aj skrytá zostala, a taktiež rola relatívne pasívna, nakoľko primárnym zámerom bolo pozorovať reakcie a prípadne reagovať, ak dôjde ku slovným interakciám, ale nie ich samotné vyvolávať. Napriek môjmu *habitusu*, ako som spomínal v popise metód, hoci nie je typický pre hlavných reprezentantov LSNS, ale možný pre jeho sympatizantov, možno túto metódu problematizovať v niekoľkých ďalších aspektoch. Pre príklad uvediem časť z terénnych poznámok:

Čosi sa podľa mňa udialo v našom kupé. Najviac si ma prezerala pani z páru po mojej pravej ruke, mám pocit, že jej to bolo najviac nepríjemné, alebo aspoň to tak dala najavo. Mestská pani z oproti tiež už prestala nadväzovať spontánny očný kontakt, ako keď som mal ešte bundu, a obzerala si ma, keď som mal zrovna pohľad zamierený do okna.

Hoci som to v tom momente vtedy tak vnímal, ťažko vyhodnotiť do akej miery naozaj došlo ku zmene atmosféry v kupé a k zmene správania jednotlivých spolucestujúcich. Čo ak som po priznaní identity sympatizanta LSNS sám začal byť citlivejší na určitý typ reakcií a mnohé z nich si hneď interpretoval ako nepríjemné, nakoľko mne samému by bolo nepríjemne, keby som zrazu zistil, že so mnou v kupé cestuje člen alebo sympatizant LSNS? V porovnaní s touto jazdou som na druhej strane počas zvyšných piatich nezaznamenal žiadnu zmenu atmosféry alebo reakcií spolucestujúcich. A opäť sa tu ponúka niekoľko možných interpretácií. Ľudia sa neprejavili lebo im to bolo jedno, lebo boli apatickí, alebo sa cítili bezpečnejšie či dokonca nepríjemne, možno i so strachom, len to nijako konkrétne neprejavili? Možno nepoznali kontext, alebo sa *o zelené trička* nezaujímajú, alebo si len pomysleli: *toto nemôže byť nácek, to bude nejaký experiment*, alebo dokonca: *už aj takíto sympatizujú LSNS?* Čo je však napr. zaujímavé, že sa mi pri opúšťaní takmer všetkých kupé spolucestujúci slušne zdravili, na čo nie som zvyknutý, keď obyčajne cestujem vlakmi v civile. Opäť nadmerné prikladanie významu výskumníka či možný prejav rešpektu k vlakovým hliadkam?

Zaujímavý bol aj vývoj môjho prežívania tejto role predstierania sympatizanta ĽSNS:

Čo ma potešilo, "že mi to už išlo ľahšie", akoby som to tričko začal brať prirodzenejšie a necítil sa už tak vystresovane.

Rozdiel medzi prvým a posledným pozorovaním musel byť teda aj v prirodzenosti môjho pôsobenia navonok. Na druhej strane je možno až prekvapivé, ako rýchlo som si zvykal na tričko, ktoré reprezentuje niečo, čo vnútorne absolútne odmietam, pričom pri prvých momentoch, kedy som tričko napr. dával len potlačiť do tlačiarne, ma oblieval pot a bolo mi veľmi nepríjemne. Akoby len paralela tomu, ako rýchlo sa v spoločnosti legitimizuje táto strana, jej názory a symbolika? Súvisiacou témou je rozhodne aj etika celej metódy. Nieкто by mohol povedať či takýmto predstieraním sympatizanta ĽSNS náhodou len ďalej nepropagujem túto stranu a nepodporujem jej prijatie širokou verejnosťou. V prípade pokračovania a rozširovania tejto metódy by rozhodne bolo potrebné zvážiť aj viaceré etické aspekty.

Tretím spôsobom zbierania dát boli rozhovory s vlakvedúcimi, vlakovými sprievodčičkami a so železničnou políciou. Na rozdiel od pozorovaní tu bola moja rola výskumníka opäť priznaná, podobne ako pri prvom rozhovore. V porovnaní s rozhovorom so sympatizantom ĽSNS som tu však otvorenejšie prezentoval svoje názory i hodnoty, čo sa prejavilo na kladených otázkach, ale aj na konverzačnejšej podobe rozhovoru. Mohlo mať na to vplyv viacero skutočností. Jednak samotná snaha motivovať vlakový personál na krátky rozhovor v prázdnom kupé počas ich pracovnej doby, navyše na relatívne kontroverznú tému vlakových hliadok ĽSNS, ma akoby nútila prezentovať svoju požiadavku ako konverzačný až neformálny rozhovor, ktorý *nijako nezaťažá*. Kým na druhej strane rozhovor so sympatizantom ĽSNS bol vopred dohodnutý na presné miesto i čas, s vedomím jeho nahrávania, a tým pádom i s dodržaním viacerých formalít, vrátane väčšej kontroly prejavovania mojich názorov i hodnôt. Vplyv však mohlo hrať aj poradie respondentov. Čo sa týka prvej vlakvedúcej, s ktorou som robil rozhovor, tak akoby ani nebolo možné nájsť odlišnosti v porovnaní s mojimi vlastnými názormi a hodnotami. Dá sa tak predpokladať, že akoby *udobrila* moje videnie problematiky v kontexte samotných vlakov, s ktorou sa plne stotožnila, čiže zrazu som nevnímal problematiku ho ďalej otvorene v rozhovoroch deklarovať. A paralelne do určitej miery aj nastavila moje očakávania od zvyšku vlakového personálu, s ktorým som robil rozhovory. Vznikol teda nejaký vzor, s ktorým som sa stotožňoval, a s ktorým som potom ostatné výpovede porovnával. Ako príklad môžem uviesť jej vyjadrenie k téme autority a moci, a potom vyjadrenia ďalšej sprievodčičky a ďalšieho vlakvedúceho:

...cítim to, že nám berú autoritu, aj policajtom, aj nám, vlakvedúcim... (vlakvedúca)

...polícia nemá žiaden rešpekt, to nie ako za komunizmu ... kým na policajta neplujete môžete robiť všetko ... minule mi pomáhal policajt s ožratým cestujúcim bez lístka, a mladý nás začal nakrúcať, že porušovanie ľudských práv, nie že by pomohol... (sprevodčička)

...(hliadky LSNS) neberú kompetencie, my žiadne nemáme a policajtom chýbajú – to nič neznamená, že majú napísané polícia... (vlakvedúci)

Kým prvú výpoveď som počul ako prvú a plne som s ňou súhlasil, druhú a tretiu som tak mal tendenciu porovnávať s tou prvou. Taktiež ale zavážilo aj to, že druhá a tretia výpoveď sa nachádzala v kontextoch, ktoré podľa mňa podceňovali vplyv hliadok či dokonca ich víťali. A tým pádom som mal tendenciu aj podceňovať ich význam. Opäť sa teda potvrdilo, ako som už niekoľkokrát vyššie spomenul, moje nastavenie hľadať dôkazy pre potvrdenie nebezpečenstva vlakových hliadok LSNS, ako jedného z nástrojov upevňovania moci krajnej pravice, s ktorou vnútorne hlboko nesúhlasím.

Záver

Holmes uvádza vo svojich úvahách o pozicionalite výskumníka, že: „*nechcel by som realizovať výskum s krajne pravicovými extrémistickými skupinami alebo ultra konzervatívami, nakoľko vnímam ich svetonázor ako „mylný“, a toto by ovplyvňovalo výskumný proces, ktorý by bol zaujatý a nepravdivý*“ [2014: 24]. Na druhej strane sa neskôr vyrovnáva s myšlienkou, že nakoľko podľa neho vlastne nezaujatý výskum sociálnej reality ani nie je možný, je potrebné takéto výskumy realizovať, ale dostatočne pritom reflektovať svoju pozicionalitu. S týmto názorom sa plne stotožňujem, a cieľom tejto práce bolo práve preto ukázať konkrétne príklady, ako môže pozicionalita výskumníka vplývať na etnografický výskum krajnej pravice. Mojim hlavným zámerom tak bolo zdôrazniť a upozorniť na niektoré momenty vo výskumnom procese, ako sa názory, hodnoty, svetonázor alebo pozadie výskumníka môžu priamo prejavovať nielen na interpretácii dát, ale aj na ich samotnom zbere či konštruovaní.

Referencie

Bruun, H. H. 1972. *Science, Values, and Politics in Max Weber's Methodology*. Copenhagen: Munksgaard.

Chiseri-Strater, E. 1996. Turning in upon ourselves: positionality, subjectivity and reflexivity in case study and ethnographic research. *Ethics and Representation in Qualitative Studies of Literacy*. P. Mortenson and G. E. Kirsch. Illinois, National Council of Teachers of English: 115-132.

Gál, F. 2016. *Cez ploty*. Bratislava: Absynt.

Gregor. 2015. "Who are Kotleba's Voters? Voters' Transitions in the Banská Bystrica Region in 2009 – 2014." *Sociológia* 47(3): 235-252.

Holmes, A. G. D. 2014. „Researcher positionality – a consideration of its influence and place in research." *University of Hull*.

Kotleba, M. 2016. „Zavádzame hliadky ĽS Naše Slovensko vo vlakoch (tlačová konferencia).“ [video file] [cit. 5. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=aUyF54DaFpY>.

Kováčová, K. 2016. „Svojevôľa extrémistov. Kedy štát zakročí?“ Správy.Pravda [online] [cit. 5. 6. 2017]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/389790-svojevola-extremistov-kedy-stat-zakroci/>.

Meseznikov, G., O. Gyárfášová. 2016. *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku*. Bratislava: Inštitú pre verejné otázky.

Mikuš, R., D. Gurňák, A. Máriássyová. 2016. "Analýza volebnej podpory Mariána Kotlebu ako reprezentanta krajnej pravice v krajských voľbách 2013." *Sociológia* 48(1): 48-70.

Naseslovensko.net. 2016. „Hliadky vo vlakoch.“ [online] [cit. 5. 6. 2017]. Dostupné z: <http://www.naseslovensko.net/kategoria/nasa-praca/hliadky-vo-vlakoch/>.

Savin-Baden, M., C. Howell Major. 2013. *Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice*. Abingon, UK: Routledge.

Sikes, P. 2004. Methodology, procedures and ethical concerns. *Doing Educational research a guide for first time researchers*. C. Opie. London: Sage.

SITA. 2016. „Kotlebove hliadky budú mimo zákon.“ Správy.Pravda [online] [cit. 5. 6. 2017]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/402370-kotlebove-hliadky-budu-mimo-zakon/>.

Sultana, F. 2007). "Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics; Negotiating Fieldwork Dilemmas in International Research." *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 6(3): 374-385.